

ΚΡΗΤΙΚΟ

ΠΑΝΟΡΑΜΑ

ΤΕΥΧΟΣ 25 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2008 6€

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟ ΑΙΝΙΓΜΑ
*Τα βραχογραφήματα
του Ασφένδου
και οι πρώτοι Κρητικοί*

ΑΓΡΙΑ ΧΡΥΣΟΨΑΡΑ ΣΤΑ ΛΥΓΕΝΙΑ ΠΗΓΑΔΙΑ • ΠΟΤΑΜΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ: ΤΟΞΙΚΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ
Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΩΝ ΛΑΓΓΟΥΒΑΡΔΩΝ • Η ΜΝΗΜΕΙΩΔΗΣ ΤΡΙΚΟΚΙΑ ΤΗΣ ΖΩΜΙΝΘΟΥ
ΤΟ ΑΚΡΟΤΗΡΙΟ ΣΙΔΕΡΟ • ΕΙΝΑΙ ΚΑΚΟΗΧΟ ΤΟ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙ; • ΣΥΝΤΑΓΕΣ ΜΕ ΚΑΣΤΑΝΟ
«ΟΡΦΑΝΟ» ΤΟ ΠΟΛΕΜΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΦΑΚΙΩΝ • ΤΑ ΚΑΛΑΝΤΑΡΑΚΙΑ ΤΩΝ ΚΑΠΕΤΑΝΙΑΝΩΝ

Τα βραχογραφήματα

Γράφει ο Γιώργος Πατριούδης
Φωτογραφίες ΚΡΗΤΙΚΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ

Δάπεδο... ανεκτίμητης
καλλιτεχνικής και
αρχαιολογικής αξίας
διαθέτει το ταπεινό και
μικροσκοπικό σπήλαιο
Σκορδολάκια στ'
Ασφένδου Σφακίων.
Τα βραχογραφήματα
που χάραξαν στην
ασβεστολιθική
επιφάνεια πρωτόγονοι
κυνηγοί περιέχουν
πολύτιμες πληροφορίες
για μια εποχή άγνωστη
και μυστηριώδη της
οποίας γνωρίζουμε το
τέλος, αλλά όχι την
αρχή...

Τ' Ασφένδου πήρε τ' όνομά του από το δέντρο ασφένδαμο που φυτρώνει στην περιοχή σε αφθονία.

Το χωριό Ασφένδου βρίσκεται στο νότιο-κεντρικό μέρος του δήμου Σφακίων και είναι χτισμένο σε υψόμετρο 780μ. Την ονομασία του την οφείλει στο δέντρο ασφένδαμο που φυτρώνει στην περιοχή σε αφθονία. Μέχρι πρόσφατα, διέμεναν εδώ τα καλά-καίρια οι κάτοικοι των παραθαλάσσιων χωριών Βουβός, Νομικιανά και Κολοκάσια που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία και ήταν υποχρεωμένοι να διατηρούν δυο σπήτια.

Η τουριστική ανάπτυξη και η διάνοιξη δρόμων προκάλεσε τον μαρασμό του οικισμού, αφού οι Σφακιανοί εγκατέλειψαν την ημινομαδική ζωή και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στις παραθαλάσσιες κατοικίες τους...

Το σπήλαιο

Το σπήλαιο Σκορδολάκια ή Σκορδουλάκια βρίσκεται σε μια μικρή απότομη πλαγιά, 800μ. από το κέντρο του χωριού. Στην πραγματικότητα πρόκειται για βραχοσκεπή (προστατευτική κοιλάτητα) που έχει διανοιχθεί σε ιουραϊκό ασβεστόλιθο. «Σπήλαιο» έγινε μετά την ανακάλυψη των βραχογραφημάτων, όταν χτίστηκε από την

Το σπήλαιο ανακαλύφθηκε το 1945 ή μετέπειτα κληρικός Γιώργης Χιωτάκης.

Αρχαιολογική Υπηρεσία προστατευτικός τοίχος και τοποθετήθηκε πόρτα.

Το σπήλαιο πήρε το όνομά του από το βολβώδες φυτό που οι ντόπιοι αποκαλούν σκορδολάκι και φυτρώνει στο χωράφι που βρίσκεται ακριβώς κάτω από σπήλαιο.

Από αυτό το φυτό οι κάτοικοι του χωριού κατασκεύαζαν ένα είδος κόλλας, όπως μας εξηγεί ο παπα-Γιώργης Χιωτάκης: «Το σκορδολάκι είναι δηλητηριώδες φυτό, αλλά χρήσιμο. Το κοπανίζαμε και σιάζαμε ένα είδος κόλλας. Αυτή την κόλλα την αλείφαμε γύρω-γύρω από το μαστό της αγελάδας και κολλούσαμε ένα πανί για να σακάσουμε το μουσκάρι».

Η βραχσοκεπή έχει προσανατολισμό προς νότον και προσφέρει καταπληκτική θέα προς το Ασφεντιώτικο φαράγγι και τη θάλασσα. Όταν δεν έχει σμίχλη, διακρίνεται πεντακάθαρα ακόμη και η Γαύδος...

Η ευρύτερη περιοχή είναι, ακόμη και σήμερα, ονομαστός κυνηγότοπος.

Όπως θυμούνται οι παλιοί Ασφεντιώτες, στο όχι και πολύ μακρινό παρελθόν, η περιοχή είχε πολύ περισσότερα ζώα. Το Ασφεντιώτικο φαράγγι, που αρχίζει από την Άμπελο και καταλήγει στη θάλασσα ήταν μέχρι τις αρχές του περασμένου αιώνα κατάφυτο και αποτελούσε καταφύγιο άγριων ζώων. Η ανέχεια, όμως, ανάγκασε τους ανθρώπους να κόψουν τα δέντρα και να τα κάνουν κάρβουνα για να επιβιώσουν.

Αρκετές χιλιάδες χρόνια πριν, όταν ζούσαν εδώ οι κνηγγοί που χάραξαν τις βραχογραφίες, σίγουρα η βλάστηση ήταν πολύ πιο πυκνή και τα ζώα πολύ περισσότερα. Όπως μας αποκαλύπτουν και τα βραχογραφήματα στο φαράγγι ζούσαν, εκτός των άλλων, αϊγαγροι και ελέφια. Η βραχσοκεπή προσέφερε ιδανικό παρατηρητήριο και παράλληλα κρυφώνα για τους κνηγούς...

Η ανακάλυψη

Το σπήλαιο ανακαλύφθηκε το 1945 από τον μετέπειτα κληρικό Γιώργη Χιωτάκη. Ο ίδιος μιάς περιγράφει πώς:

«Τον πρώτο χρόνο μετά την Κατοχή έβουκα στην περιοχή 5-6 πρόβατα. Κάποια στιγμή ο σκύλος μου εντόπισε ένα λαγό και άρχισε να τον ζυγώνει. Ο λαγός επήγε και χώστηκε μέσα στο σπήλαιο. Με το να μπω μέσα και να αρχίσω να ερευνώ το χώρο, επαρητήρησα πως απάνω στην

πλάκα ήσαν πλουμιά. Μετά από λίγα χρόνια κατεβήκαμε φοιτητές στην περιοχή μεταξύ των σπηλαίων και ο Παπουτοάκης, τους επήγαμε στο σπήλαιο. Κατόπιν ο Παπουτοάκης ασχολήθηκε συστηματικά, εμπίκνε στο λαβύρινθο της προϊστορίας και έκανε το σπήλαιο διάσημο».

Ο αρχιτέκτονας Χρήστος Παπουτοάκης που σήμερα εκδίδει το περιοδικό «Αντί», ήταν ο πρώτος επιστήμονας που αντίκρισε τα βραχογραφήματα το 1957, αλλά και ο πρώτος που ασχολήθη-

κε μαζί τους συστηματικά.

Τα βραχογραφήματα του Ασφένδου έγιναν διάσημα χάρη στις δημοσιεύσεις του, πρώτα στην εφημερίδα «το Βήμα» το 1971 και αργότερα στα «Κρητικά Χρονικά» το 1972.

Ο επιφανής Γάλλος αρχαιολόγος και σπηλαιολόγος Paul Faure επισκέφθηκε τ' Ασφένδου και μελέτησε τα βραχογραφήματα το 1972, συνοδευόμενος από τον Ελευθέριο Πλατάκη. Ο P. Faure δημοσίευσε τα συμπεράσματά του στο

Με το κέντρο περίπου του σπηλαίου έχει αποσπαστεί ένα επί κυκλικού κομματι του δάπεδου διαμέτρου 25εκ. που περιέχει χαραγμένα (πάνω δεξιά). Την αριστερότερη απεικονίζει διακρίνεται μια σύγχρονη χάρδωμα.

περιοδικό «Αμάλθεια» και το επιστημονικό περιοδικό ΒΣΑ.

Τα χάρδωματα

Σύμφωνα με τις μετρήσεις των Πλάτση-Ραυτε το σπήλαιο έχει μήκος 8,5μ., πλάτος 3μ. και ύψος από 0,36 έως 2,5μ. Το αβεστολιθικό δάπεδο, πάνω στο οποίο έχουν χαραχθεί τα βραχογραφήματα έχει διαστάσεις 3,5 επί 2,75μ. και ελίση περίπου 45 μοιρών.

Τα χάρδωματα καταλαμβάνουν μέγιστο μήκος 60εκ. και μέγιστο πλάτος 63εκ.

Από το κέντρο, περίπου, του «κοιμβά» έχει αποσπαστεί βίβλι ένα κυκλικό κομμάτι του δάπεδου διαμέτρου 25εκ. που περιέχει χάρδωματα.

Η καταστροφή αυτή πρέπει να έγινε πολύ παλιά, όπως μαρτυρούν οι αβεστολιθικές αποθέσεις που σημειώθηκαν μετά το γεγονός.

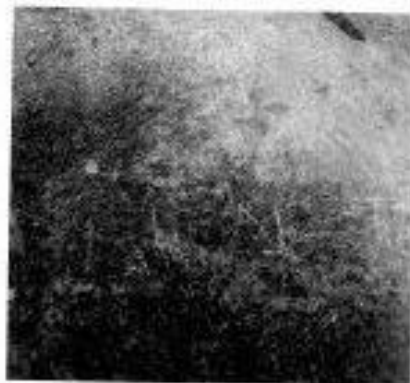
Τέτοιες καταστροφές παρατηρούνται σε όλες τις περιοχές που υπάρχουν βραχογραφήματα λόγω της ευρείας διαδεδομένης λαϊκής αντίληψης πως κάτω από τους εικονογραφημένους βράχους κρύβονται θησαυροί.

Στο εικονογραφημένο δάπεδο του σπηλαίου αποτυπώνονται οι κινηματικές φαινοαινίες των αρχαίων κινητών.

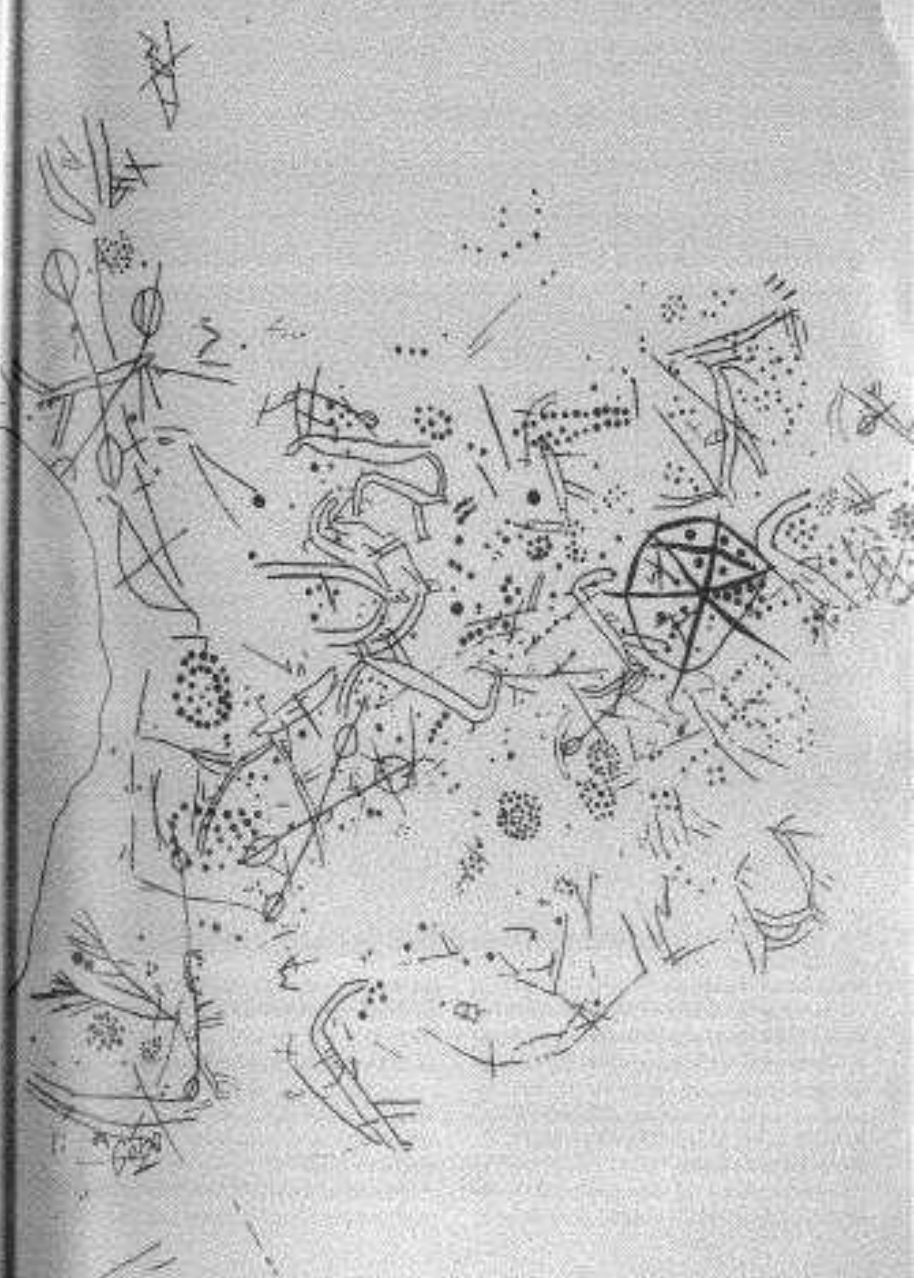
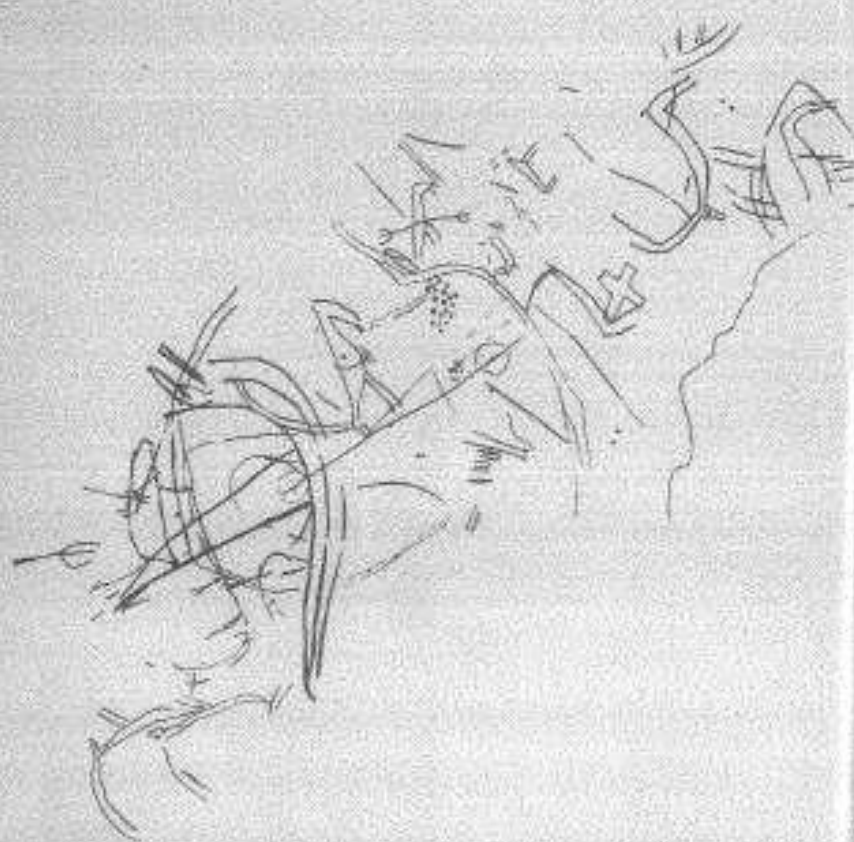
Η περιγραφή των χαραγμάτων αποτελεί περιληπτική αντανάκλαση της αντίστοιχης εργασίας του Χρ. Παπαυσιόκη, που τα κατέγραψε λεπτομερώς και με απολύτως αποδεκτό, κατά τη γνώμη μας, τρόπο. Τα βραχογραφήματα μπορούν να καταταχθούν σε δύο ομάδες:

Η πρώτη ομάδα αποτελείται από συγκεκριμένα-εικονιστικά θέματα, ενώ η δεύτερη από αφηρημένα σύμβολα.

Εν ολίγης, βέβαια, πρέπει να προσθέσουμε και τα σύγχρονα χάρδωματα που περιλαμβάνουν σχέδια και ημερομηνίες.

Το σύνολο των βραχαιοεποχικών
σημασιολογικών από την ορεινή περιοχή
Χρ. Παλαιάς
Το κρηπίδα αποκαλύπτει μέγιστο
μήκος 1000. και μέγιστο πλάτος 600.

Παράσταση τόξου με βέλος.
Το τόξο είναι σύνθετου τύπου,
σαν αυτά που συναντάμε στις
βραχογραφίες του Παγγαίου.

ΤΑ ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΑ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ

Χαράγματα ζώων-θηραμάτων

Το πιο... συχνά χαραγμένο θέμα είναι ο αϊγαγρός ή το ελάφι που συναντάμε στην επιφάνεια 22 φορές. Τα χαράγματα άλλοτε σαφή και βαθειά χαραγμένα, άλλοτε ασαφή και στελεχίστα έχουν μήκος που ποικίλλει από 3-9εκ.

Ο Χρ. Παπουσοάκης ταυτίζει το θήραμα με το «αγρίμ» (carpa asagratia cretensis) το οποίο εξακολουθεί να υπάρχει μέχρι σήμερα αρκετά κοντά στ' Ασφένδου, στο φαράγγι της Σαμαριάς. Γνωρίζουμε άλλωστε ότι κατά τη μινωική περίοδο οι αϊγαγροί ζούσαν σε όλα τα κρητικά βουνά σε μεγάλους πληθυσμούς.

Παράσταση τόξου με βέλος

Η παράσταση αυτή διακρίνεται ξεκάθαρα μια φορά και ίσως ξανά σε δυο πιο συγκεκριμένες ή ασαφείς απεικονίσεις. Το τόξο είναι σύνθετου τύπου, σαν αυτά που συναντούμε στις βραχογραφίες του Παγγαίου.

Παράσταση δέντρου

Το χάραγμα, που συναντάμε μόνο μια φορά στην επιφάνεια, είναι πιθανόν παράσταση κλαδιών ή δέντρου.

Η σχέση των Κρητικών με την δέντρα ήταν ιερή, ιδιαίτερα τη μινωική εποχή. Οι παραστάσεις δενδρολατρείας είναι πολλές, ιδιαίτερα σε σφραγίδες και κοσμήματα.

Η παράσταση του πλοίου

Στην άκρη της σύνθεσης υπάρχουν χαραγμένα δυο πλοία που μοιάζουν παλιό με τα μινωικά. Τα πλοία αυτά έχουν κατώρι και διγύλα στην υποσθήμενη πρόμηση, όπου ενδεχομένως θα μπορούσε να τοποθετηθεί το τιμόνι-κοπή. Πάνω και κάτω από τα πλοία υπάρχουν ελάφια.

Χασσι ακόντιο ή κουτά

Σε πολλές θέσεις της εικονογραφημένης επιφάνειας εμφανίζονται ακόντια με φυλλοειδή

ακροαίχμη, συνολικά 14. Έξι απ' αυτά έχουν μόνο μια ακροαίχμη και δυο φορές, μέσα στη σύνθεση, ένα τέτοιο ακόντιο-τρούσιπο σε σχέση με το θήραμα- διακρίνεται ένα αγρίμ.

Τα υπόλοιπα ακόντια φέρουν από μια περιλατυμένη ακροαίχμη σε κάθε άκρο. Δυο ζεύγη ακοντιών είναι σχεδιασμένα χασσι.

Κορυφή ή κέρατα

Τα χαράγματα που μοιάζουν παλιό με κορυφία είναι γραμμές ελαφρά καμπύλες και θα μπορού-

σε κανείς να τα θεωρήσει κέρατα ελαφτού. Επειδή όμως κανένα από τα θηράματα δεν έχει τέτοια κέρατα, πιθανότατα απεικονίζονται κορυφία.

ΑΦΗΡΗΜΕΝΑ ΣΥΜΒΟΛΙΑ

Στα βραχογραφήματα του Ασφένδου είναι ιδιαίτερα συχνή η παρουσία αφηρημένων σχημάτων: πλήθος από μικρές κοιλότητες και γραμμικά διαγράμματα. Άλλοτε σαφή και βαθειά χαραγμένα και άλλοτε άπαια και ασαφή καλύ-

πτουν μεγάλο μέρος της επιφάνειας.

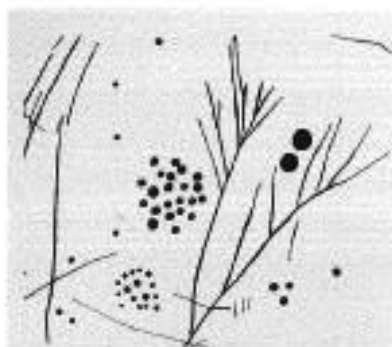
Η διάκρισή τους είναι ιδιαίτερα δύσκολη, ακριβώς γιατί, στο σύνολό τους, σαφή ή ασημητοποιήτα τα διαγράμματα αυτά κρατούν ερμητικά κλειστό το νόημά τους.

Κυκλικά σύμβολα

Ένα κυκλικό σύμβολο με διασταύρωση 3 διαγωνίων, στο πιο προσιτό σημείο της επιφάνειας, μοιάζει με τροχό.

Οι διαγώνιες ξεφύγουν ηθελημένα από την

Στα βραχαιογράφημα του Ασφένδου είναι ιδιαίτερα συχνή η παρουσία οργανικών σημείων: πλάτος, στο μέρει κοιλότητες και γραμμή διαμέτρου.

περίμετρο και η παρουσία των μακρών κοιλότητων μέσα και γύρω από τον κύκλο, αποδεικνύει πως το σύμβολο ανήκει στην ενότητα των μη παραστατικών σημείων.

Το σύμβολο «M»

Το σύμβολο «M» έχει χαραχθεί μεμονωμένα και έστω με γραμμή που ποικίλλει σε βάθος και πλάτος.

Σχήματα τεκτονικά

Ορισμένα τεκτονικά σύμβολα, όπως τα παρακάτω περιγραφόμενα, διακρίνονται χιραγμένα στη σύνθεσή:

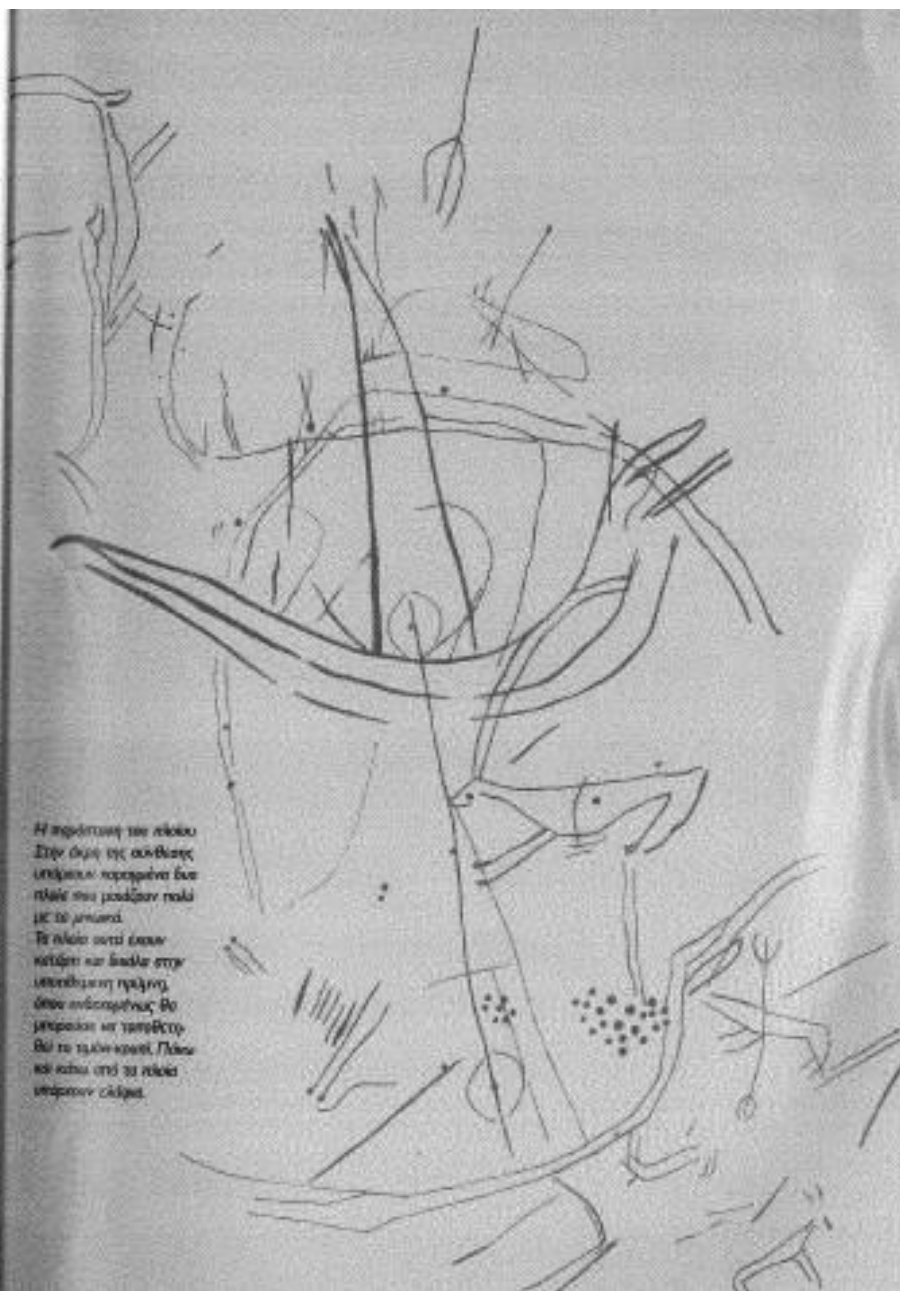
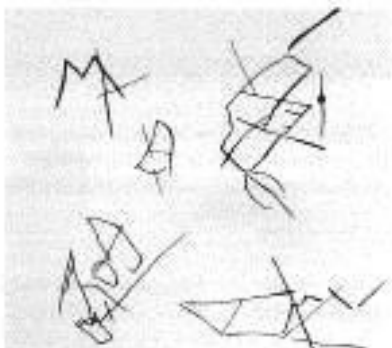
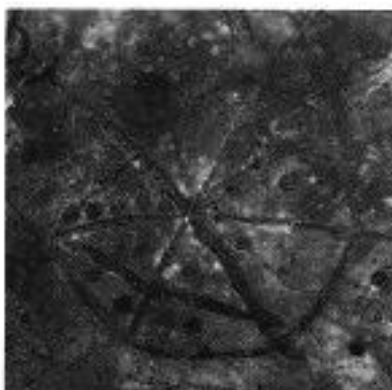
- Δικτύωμα με απλή οριζική χάραξη.
- Τραμπετόφωνα σύμβολα.
- Το σύμβολο «D», που μας είναι γνωστό από τα μεσολιθικά ματηρία.
- Μειονομαίνες κοιλότητες που συμπληρώνονται από βαθιά γραμμή σαν ουρά.

Οι κοιλότητες

Κοιλότητες με αιχμηρό ερμηλείο είναι διάσπαρτες σε όλη την εικονογραφημένη επιφάνεια. Το μέγεθος της διαμέτρου τους ποικίλλει από 2 ως 7χιλ. και έχουν βάθος από 1 ως 3χιλ. Σηαλικά αυτές οι κοιλότητες είναι περίπου 800. Πολλές είναι διάσπαρτες «τυχαία», οι περισσότερες όμως είναι οργανωμένες σε σύνολα. Τα σύνολα αυτά περιγράφονται συνήθως από ένα ιδεοτό κύκλο με διάμετρο από 10 ως 43χιλ. Άλλοτε οι λακκουβίτες κινούνται πάνω σ' ένα διαφορετικό, μη κυκλικό σχήμα.

Τα εργαλεία

Τα βραχαιογράφημα έχουν χαραχθεί με πέτρινο εργαλείο, λεπτής αιχμής, σκληρότερο από το ασβεστολιθικό πέτρωμα. Το εργαλείο πρέπει να κατασκευάστηκε από κερατόλιθο, ο οποίος υπάρχει σε αφθονία στην περιοχή. Τ' Ασφένδου είναι πολύ γνωστό στους γεωλόγους επειδή

Η απόσταση του κύκλου στην άκρη της συνθέσης υπήρξε κομμάτι του πλάτους του μολύβι που με το μολύβι. Το πλάτος αυτό είναι καλύτερο να δειχθεί στην υποδοχόμενη πράξη, όπου ενδοσυστήμας θα μπορούσε να γρηθόσθαι. Βά το πλάτος κοιλότητας και κατά από τα πλάτος υπάρχουν σχέδια.

Το πιο ... είναι παρατηρείται είναι ο αριθμός 4 το οποίο που κινείται στη σελίδα 22 προς

Καλύπτει με σκληρό εργαλείο ένα διάστημα: οι όλη την αποκαταστάση επιφάνεια. Το μέγεθος της διαμετρικώς ποικίλλει από 2 ως 7cm, και είναι βαθύς από 1 ως 3cm. Συνολικά αυτές οι καλύψεις είναι περίπου 800.

«φλοξενί» ένα από τα μεγαλύτερα γνωστά κοιτάσματα κερατόλιθου, τον οποίο οι ντόπιοι αποκαλούν «βρακόπετρα».

Ο κερατόλιθος είναι ιζηματογενούς προέλευσης και έχει την ίδια χημική σύσταση και σκληρότητα με τον οφρανό (πίσχι 7).

Ο οφρανός, ηφαιστειογενές πέτρωμα, προφέρεται περισσότερο για καταργασία καθώς είναι πολύ πιο προβλέψιμη η συμπεριφορά του μετά από χτύπημα.

Όλα σχεδόν οι παραστάσεις έχουν στα άκρα τους μικρές λακκοφίτες, που δημιουργήθηκαν πιθανότατα από την περιστροφή αιχμηρού εργαλείου. Αυτές οι μικροσκοπικές καύσεις λεπτοργόσων, όπως φαίνεται, σαν οδηγία για τους δημιουργούς, αφού εννοσιούνται με τη χάραξη και δημιουργείται ευκολότερα το επιθυμητό περίγραμμα.

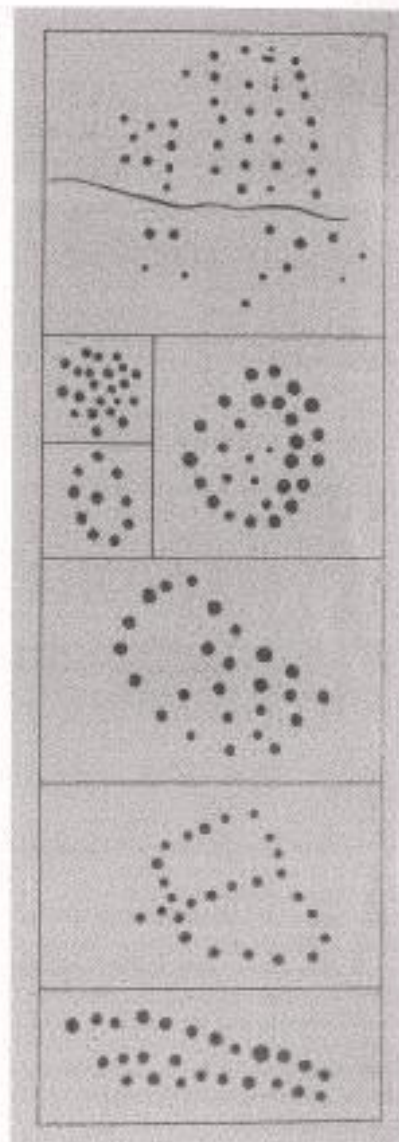
Η χρονολόγηση

Ο Χρ. Παπουτσάκης χρησιμοποιώντας όλη τη διαθέσιμη βιβλιογραφία της εποχής του και αναφέροντας δεκάδες παραδείγματα από βραχογραφήματα όλοι του κόσμου συμφωνούν στην αξιολόγηση του ότι το σπήλαιο του Λοφένδου υπήρξε λατρευτικό κενό προϊστορικής κοινότητας κινητών, επισημαίνοντας:

«Το κενό θα πρέπει να ήταν σε χρήση επί μακρό χρονικό διάστημα, που θα μπορούσε να εκτείνεται και σε χιλιετίες.

Μια συλλεβήνη εργασία και χρονολόγηση απαιτεί ίσως σφάλμα. Η περίοδος χρήσης του σπηλαίου θα ταίριαζε να τοποθετηθεί στη μεσολιθική φάση, οι χαραξίες όμως δεν έγιναν ούτε ταυτόχρονα ούτε από το ίδιο χέρι».

Ο Παπουτσάκης θεωρεί ότι οι άσκοι που ήρθαν στην Κρήτη κατά τη Νεολιθική εποχή δεν ήταν οι πρώτοι αποικιστές, όπως ισχυρίζεται η

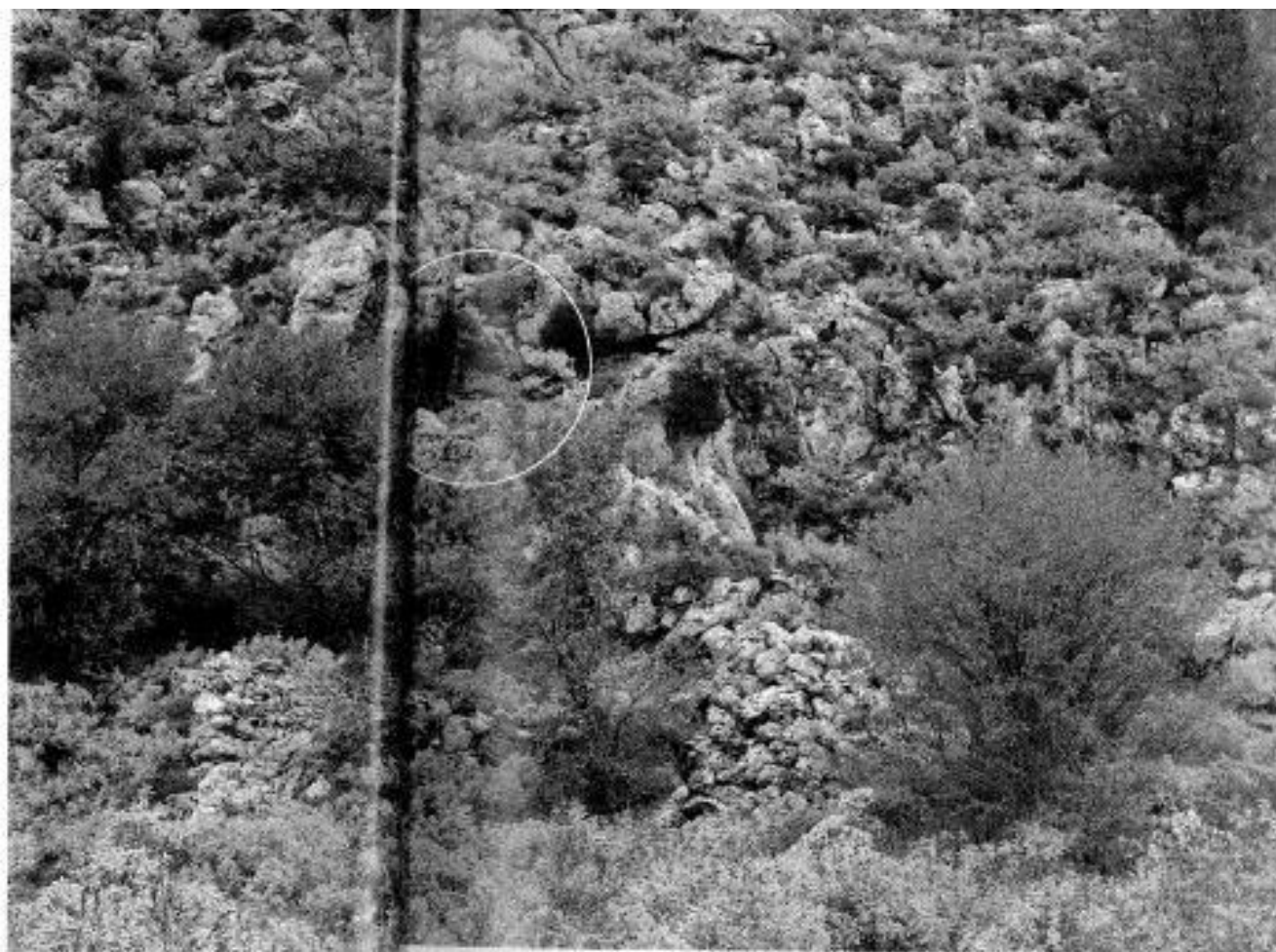
Το σπήλαιο Σκορδολάκιο ή Σκορδολάκιο βρίσκεται σε μια μικρή απομονωμένη περιοχή 80km από το κέντρο του κεντρικού Έβρου πραγματικά η πρόταση για βραχυπρόθεση (προσπελάσιμη) εκδρομή που έχει βραχυπρόθεση σε ιστορικά σκευασμένα

επίσημη Αρχαιολογία, αλλά ότι συνάντησαν στο νησί «το κατάλοιπο ενός προγενέστερου πληθυσμιακού σπουδαίου» και αναμείχθηκαν μαζί του.

Ο Paul Faute, στις δημοσιεύσεις του «αμφισβήτησε τα συμπεράσματα του Παπουτοάκη: «Δύο οικιστικές διαφορές απόψεων μας χωρίζουν από τα συμπεράσματα του Χρ. Παπουτοάκη. Η πρώτη είναι, ότι δεν πρόκειται βεβαίως περί παραστάσεων παλαιολιθικών ή μεσολιθικών, ως εκείνος παραδέχεται... Είναι βέβαιον ότι η βραχογραφία στα Σκορδολάκια δεν είναι ούτε καν νεολιθική, αλλά πολύ μεταγενεστέρη, του τέλους δηλαδή της πρώιμης Χαλκασκρατίας (περί το 2000 π.Χ.) ή και ακόμη νεότερα, ήτοι μεταξύ 2000 και 1500 π.Χ.

Το είδος των μόνων θήρας, ήτοι τόσον με μόνον εμφάνιση καμπύλην, αλλ' εις την πραγματικότητα σύνθετον, ακόντια με πλατιά μεταλλική αιχμή, δίκτυα, θηρευτικές παγίδες κυκλικές, τα μεταξύ των παραστάσεων σπειροειδή και λαβροειδή σχήματα δι' απλών σημείων συνθεσιμμένα, ο αυστηρά ατομικός χαρακτήρας των ομάδων των σημείων τούτων, η ανεύρεση στην είσοδο του σπηλαίου σπαράκιων των αρχών της δευτέρας π.Χ. χλιετηρίδας και τέλος παν ό, τι παρατηρείται επί των παραστάσεων, αποδεικνύουν εκείνο, το οποίο γνωρίζουμε ήδη από τη μελέτη των μινωικών σφραγίδων και από τη σπουδή των αρχαίων όπλων...».

Το μόνο μυστήριο, σύμφωνα με τον Paul Faute, είναι η σημασία των μικρών λακκίσκων που είναι χαραγμένοι επί του βράχου και μεταξύ των εκσκαφόμενων ζώνων... Ισχυρίζεται ότι καθώς από τα υποσύνολα αυτά αποτελεί την υπογραφή κάποιου μινωική κληρονομία που «ήλθε στο σπήλαιο να γράψει το όνομά του επί του ιερού βράχου για να εξασφαλίσει κατά τρόπο μερικώς ένα πλούσιο κληρονομία».

ΕμεΚ, βεβαίως, δεν έχουμε κανένα λόγο, αλλά ούτε και τις απαραίτητες γνώσεις για να ταχθούμε υπέρ της μιας ή της άλλης άποψης.

Έχουμε μόνο δυο παρατηρήσεις που αξίζει να καταθέσουμε:

1. Ο διαπρεπής Γάλλος αρχαιολόγος δεν αποτυπώνει τα βραχογραφήματα με ακρίβεια, αλλά όπως τον εξυπηρετεί, για να τα χρησιμοποιήσει καλύτερα ως αποδεικτικό υλικό.

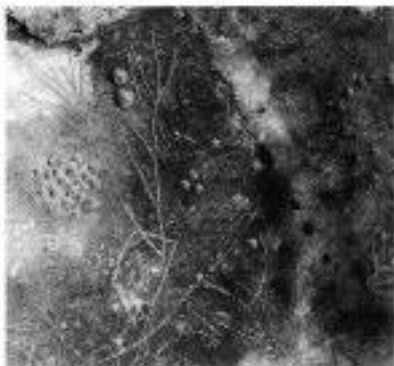
Τα χαράγματα που περιγράφει ο Χρ. Παπου-

τοάκης ως μινωικά πλοία, ο P. Faute το ερμηνεύει ως παγίδες ζώων. Στην απεικόνιση της παράστασης που δημοσιεύει βλέπουμε πολλές γραμμές πάνω στην παγίδα που δεν υπάρχουν πάνω στη βραχογραφία...

Επίσης οι βραχογραφίες του σπηλαίου Βαρνόφειτο Σπηλαίου που δημοσιεύσε στο βιβλίο του «Η καθημερινή ζωή στην μινωική Κρήτη» δεν έχουν καμία σχέση με τα χαράγματα που βρήκαμε και φωτογραφήσαμε στο σπήλαιο (λεπτομέρειες θα

διαβάσετε σε επόμενο τεύχος).

2. Δεν ανταποκρίνεται επί της ουσίας στα επιχειρήματα και συμπεράσματα του Παπουτοάκη, αλλά τον μέμφεται που ασχολείται με το θέμα, ενώ δεν είναι «ούτε αρχαιολόγος, ούτε σπηλαιολόγος, ούτε ιστορικός». Αντί να μελετήσει τα βραχογραφήματα συστηματικά και να μας ανακοινώσει τα συμπεράσματά του, ψάχνει να βρει επιχειρήματα για να πλέξει το κόρος του ανθρώπου που βρήκε το σπήλαιο πριν από αυτόν.

Το βροχογράφημα είναι περασμένο τέταρτο εργαλείο. Άρα, οι αρχές, εκτελέσεις από το μεσοπολιτικό πεδίο και το γιγαντιαίο κέντρο ή το κορυφαίο κέντρο από ερπονίδα ή ο άλλος υπέρλο σε ορθότατο σαρ-πενία

Ο πρώτος αποικισμός

Όποτε και αν δημιουργήθηκαν και ό,τι κι αν απεικονίστηκε, τα βροχογράφημα του Ασφένδου έχουν τεράστια καλλιτεχνική και αρχαιολογική αξία, καθώς διασώζουν την αισθητική και τις απηχογίτες ομάδες κωνηρών που έζησε στα ορεινά Σφακιά πριν από τον 10.000 χρόνο π.χ.

Επιπλέον, λειτουργούν σαν «καμπανάκι της προϊστορίας» που μας υπενθυμίζει ότι ο αποικισμός της Κρήτης αποδεικνύεται να έγινε τόσο πρόωγα όσο δείχνει η σφραγιστογραφία της Κνωσού.

Όσο αισιόδοξο είναι να αποδεχόμαστε ότι δημιουργήθηκαν πριν από την Εποχή του Χαλκού, τόσο είναι και να το αποκλείσουμε...

Στο γεωγραφικό Ασπρά Σφακίων και τη γήρο Γαύδα, που διακρίνεται από το οπίσθιο Γεωδάρια, έχουν βρεθεί παλαιολιθικά εργαλεία και σημάδια ζωής πολύ προγενέστερα από αυτά της Κνωσού.

Αλλά, οι αρχαιολόγοι έχουν θαμνωθεί από τα περιδαιπια μινωικά οικοδομήματα και τα ορειστοργήματα της εποχής του Χαλκού και δεν μπορούν στη βασιστική διαδικασία να εντοπίσουν παλαιολιθικά εργαλεία, να τα μελετήσουν και να βάλουν τόξη στον αχανή λαβύρινθο της Προϊστορίας.

Αφού υπάρχουν παλαιολιθικά εργαλεία υπήρξαν και κάτοικοι στην Κρήτη την ίδια εποχή, σε οποία οδηγού άφησαν πίσω τους μηνύματα για μας. Αν ό,τι τα βροχογράφημα του Ασφένδου, κάποια άλλα, που έχουμε το γράς ν' ανακάλυψουμε...

